

ENCIKLOPEDIJA ŽIVIH

Umberto Eco*Razmišljanja o tisku*

V Platonovi Fedri predstavi bog Tevt (kasneje dobi ime Hermes in Merkur, bog kulture in bog tatov ter - med drugim - trgovcev) faraonu Thamusu svoj zadnji tehnični izum: pisavo. To je začetek tiskanega papirja, se pravi (takrat) "praskanega" papirja. Faraon mu odgovori s tole pripombo: "Eno največjih človeških bogastev, verjetno bistveno gibalno njegove notranjosti, je spomin. In ti mi zdaj prinašaš izum, ki bo spomin zastaral, ker bo beseda okamenela, prepuščena bo le določeni sledi in papirusu, to pa pomeni, da je tvoj izum slab in ga je treba zavrnilo." V faraonovi utemeljitvi je nekaj točnega: splošno načelo, da proteza oslabi organ.

Proteza sicer pomnogoteri lastnosti organa, obenem pa ga poleni. Kolo nas sili, da manj hodimo, teleskop in povečevalno steklo slabita oko in tako pisava kot instrument, namenjen ustvarjanju spomina, lahko zmanjša delovanje spomina.

Kar ustvarja dvoumnost tega odlomka, je to, da ga je zapisal Platon, ki pa pripoved pripisuje Sokratu, ki sam ni pisal (...). Za faraonovo zaskrbljenostjo (pri Platonu je dvoumna in hipokritska) odkrivam neki drug princip, s katerim se ne strinjam, namreč da je duhovna aktivnost v celoti ponotranjena in da je njeno pozunanjenje, konkretiziranje postranskega pomena, kot je trdil Croce (...).

Kaj je bilo zmotnega v faraonovem razmišljanju (faraon sicer do tistega trenutka še nikoli ni videl pisanih strani in si torej ni mogel predstavljati nastanka knjige)? Gre za to, da knjiga, in o knjigi govorimo kot o pravi naslednici pisane strani, ne predstavlja okamnitve spomina, ampak je stroj za ustvarjanje interpretacij. In zato stroj za ustvarjanje notranjosti: stroj za ustvarjanje spomina. Knjige ustvarjajo spomin, ki jim je lasten, ker se med seboj pogovarjajo, in vsaka knjiga je, kot nam ponavlja, spet seveda v mejah paradoksa, Harold Bloom, le zapoznala prevara neke predhodne knjige. Od tega trenutka knjige ustvarjajo knjige in pomnožujejo vedenje. Po drugi strani se je človeštvo v trenutku, ko je nastala knjiga, soočilo z drugim problemom:

povečevanjem spomina. Treba je narediti nov prostor v naših celicah in v naših nevronih, da bi si zapomnili vse, kar so povedale knjige. Ob tem novem problemu se je potrdil nenavaden pojav: izobraženec je, skladno s principom, da proteza oslabi organ, prikrajšan za spomin, ki je šibkejši od spomina divjaka, ki se spominja vsake vonjave, vsake barve v gozdu, vsake živalske sledi, vsakega deževja v preteklih letih. In prav zato, ker je bil pretresen od nove potrebe po shranjevanju pojmov, ki jih ustvarja stroj za mineraliziranje spomina, je iskal načine za izdelavo zelo prefinjenih tehnik za ohranjanje njegove vitalnosti. Tako so si v preteklosti ljudje, ker so morali ohraniti v spominu veliko število knjig (vendar še vedno neskončno manj kot danes), izoblikovali izredno dober spomin. Ciceron, Tomaž Akvinski ali Aristotel so imeli veliko bolj razvit spomin kot mi, da so si lahko zapomnili tistih nekaj knjig, ki so jih imeli na voljo, in ustvarili so si tehnike, da so si jih zapomnili.

Po iznajdbi tiska se je ta napor za ustvarjanje umetnega spomina, ki je bil stalno prisoten, nekaj časa še ohranjal, potem pa se je izčrpal in ustvarjanje metod za urjenje spomina ostane užitek čudaških duhov 19. stoletja, ki ustvarjajo neuporabne sisteme, knjige se množijo, vedno težje si jih je zapomniti, zmanjkuje nam poguma za urjenje spomina. Družba se skuša odzvati z nekontroliranimi posegi: na primer tako, da sili učence, da se na pamet učijo poezijo, sredstvo, s katerim človeštvo danes uri svoj spomin...

Nadalje je ta naloga vedno bolj prepuščena igram in medijem. Včasih so otroci na pamet poznali imena nogometnih moštev; celo jaz, ki nikoli nisem bil goreč navijač, sem poznal vsa imena. Danes družba, v kateri se nihče več ne uči poezije na pamet, skuša ukrepati. Vendar na kakšen način? S kvizi, z igrami, ki so način, čeprav slaboumen, s katerim skuša družba, soočena s poplavo informacij, ki jih ne obvladuje več, nagraditi vsaj te atlete, ki, tako kot vsi atleti, trpinčijo svoje življenje tako dolgo, da razvijejo en sam organ, naj gre za mišico ali kak drug privesek, žrtvujejo se, dokler ne ponudijo predstave veličastnega spomina.

Vsakdo se spominja prelepe Asimove zgodbe, napisane pred kakimi dvajsetimi leti. Govori o svetu, ki mu vladajo računalniki in kjer Pentagon odkrije človeka, edinega na svetu, ki zna na pamet tablice množenja. Razne vojaške in znanstvene komisije ga zaslišujejo in ga ob sprotne preverjanju na računalniku sprašujejo: "Šest krat šest" in on odgovori: "šestintrideset". In oni ga gledajo in pravijo: "Popolnoma pravilno. Ta človek predstavlja izjemno skrivno orožje, ker bo ob black outu edini, ki bo sposoben izpeljevati račune v vojaškem vesoljskem centru."

Danes skušajo mediji umetno ohranjati vitalnost našega spomina s tem, da na veliko obujajo spomin na maj 68, v strahu, da spomin ne bi zamrl. Knjigarne so polne knjig o letu 68. Vsakdo se lahko pozanima, pa vendar se mediji v strahu, da dogodka ne bi zanemarili, nenehno oprijemajo vsake priložnosti za obletnico, za kakršenkoli datum za praznovanje 64. obletnice tega ali onega dogodka. Vse to pravim skratka zato, da bi opozoril, da pogovor med Hermesom in Thamusom ni bil brezpredmeten in da ni šlo le za faraonovo čudaštvo. Nastanek pisave, pisanega papirja in nato tiskanega

lista nas postavlja v dvoumen in konflikten odnos do našega spomina in glede na to do naše notranjosti in celo do pogojev našega preživetja, saj, kot veste, pojem preživetja naše duše temelji tudi na spominu. Če mi kdo reče, da bom preživel z reinkarnacijo v kravo ali indijskega asketa, bom seveda vprašal: "Pa se bom spominjal tistega, kar sem bil pred tem?" - "Ne." "Kaj me potem to briga?" Problem je torej še vedno v spominu. Ta dvoumni odnos knjige do spomina nas torej še naprej fascinira in zapeljuje.

Resnično nove generacije obtožujejo, da delajo napake zaradi odsotnosti spomina ali ker ne preberejo dovolj knjig. Tako je prišlo do polemike glede zadnjega zloma na Wall Streetu in razlogov, zakaj so se japiji tako banalno ujeli v past: "Le kako niso mogli vedeti, da je pred tem že prišlo do zloma, da ima borza svojo dinamiko, da ni mogoče preseči določene stopnje?" Eden od odgovorov je bil: "Saj vendar ne berejo." Japiji dokazano ne berejo: niso mogli prebrati knjig o ekonomiji in zgodovini, ki se nanašajo na črni četrtek Wall Streeta leta 1929. Preprosto tega niso vedeli in stvari se vedno odvijajo tako, ker ni znano, da se, kot je predpostavljal Hegel, stvari v toku zgodovine ponovijo dvakrat: prvič v obliki tragedije in drugič v obliki farse.

Vsekakor pa je moje vprašanje tole: "Pa je res, da japiji tega niso vedeli, ker ne berejo?" Je še mogoče misliti in trditi, da vedeti pomeni zvedeti prek branja? Poskusimo se za trenutek vprašati, v kakšni meri je knjiga še pomembna in koristna. Zakaj je bil nekdanji otrok prisiljen iti v šolo in brati knjige (ali celo ilustrirana dela, ki jih imenujemo atlas), da je zvedel, katero je glavno mesto neke države, kje leži Nepal glede na Filippine, kako velika je Sovjetska zveza itd? Danes se otroku tega ni več treba naučiti niti v šoli niti iz knjig, ker sliši o tem govoriti. Zemljevidi so prikazani na televizijskih zaslonih: vsakdo pozna Zahod iz preprostega razloga, ker ga je videl v kinu, in zelo redki zato, ker bi brali specializirana dela o ameriški zgodovini. Včasih si se angleščine naučil v šoli in iz učbenikov. Danes jo nove generacije osvajajo s prebiranjem embalaže žvečilnih gumijev, ovitkov plošč in ob razvozlanju zadnje popevke, kot se tudi predhodne generacije niso nujno naučile zemljepisa in etnologije v šoli, pač pa iz knjig Salgarija in Julesa Verna. Nove generacije zvedo nešteto stvari prek medijev, ki jih zasipavajo z vseh strani, in zato ni rečeno, da so knjige nujno potrebne.

Japiji teh stvari ne bi mogli zvedeti po televiziji (ponavadi ne gledajo televizije, ker stoji v kuhinji za služkinjo in otroke), lahko pa bi to zvedeli v kinu ali prek raznih posrednikov. Kako, da se niso naučili te lekcije? Ker obstajajo v historiografiji množičnih medijev, televizije in kina meje. Verjetno ni mogoče povedati zgodbe z lepim filmom, v barvni tehniki. In od tedaj, zakaj so vsi filmi o rimski zgodovini, narejeni v Hollywoodu, laži, napihnjenosti, retorika in nam ne povedo, na kakšen način so se stvari resnično zgodile? Ker ti filmi pripovedujejo iste stvari, s katerimi sta se ukvarjala Tacit in Gibbon, vendar so v svetu ameriških medijev le tisti s 13. kanala v resnici brali Gibbona.

Za nepopolnostjo nekaterih vizualnih medijev je moč razbrati pomanjkanje branja. Obstajale so druge civilizacije, kjer so poučevali prek vizualnih pripomočkov in ne

njujno prek pisane besede. Tipičen je primer srednjeveške Katedrale, ki je govorila o problemih teologije, geografije in zgodovine bolje kot nekateri priročniki. Vendar so bili direktorji televizije Katedrale ljudje, ki so prebrali odlične knjige: uspeh srednjeveških vizualnih medijev je posledica dejstva, da so njihovi pobudniki brali zanimive knjige.

In tako se spet vrnemo k temu nenavadnemu vozlu, po katerem je brez knjig danes mogoče izvedeti ogromno stvari, a se jih brez knjig ni mogoče naučiti na zadovoljiv način. Poglejmo najbolj tipičen primer: pred kratkim sem opazil, da je ena od značilnosti medijev ta, da posredujejo novico vedno v trenutku, ko se zgodi, komentar pa z dvajsetletno zamudo. Novico o nedavnem odkritju astronomije mediji posredujejo takoj, medtem ko je način razlage odvisen še od knjig, ki so jih ljudje medijev prebrali dvajset let prej.

To, kar ločuje svet raziskav in svet medijev, je razkorak dvajsetih let, v katerih se mnenja oblikujejo in razvijajo. Eden od tipičnih primerov za zamudo med novico in mnenjem je naslednji: kot še nikoli v teh zadnjih dvajsetih letih časopisi, tisk in intelektualci (ki se gibljejo le na tej ravni) ugotavljajo, da smo dokončno stopili v civilizacijo podobe, v zaton pisanja. Prav to je misel, ki so jo akademiki prek množičnih občil izrazili pred kakimi tridesetimi leti, vendar je postala popularna šele zdaj, ko ni več resnična. Ne živimo več v dobi podobe: vrnili smo se v dobo pisanja, v dobo računalnika, Videotela, televizijskih predavanj, kjer bodo sporočila posredovana prek zaslona: doba pospešenega novega opismenjevanja. In to ni vse: večina vsega, kar bo vedno bolj prikazovano na zaslonu v prihodnjih letih, bo pisana beseda bolj kot podoba: beseda, ki jo bo treba prebrati s precejšnjo hitrostjo. Šole, ki obstajajo v Združenih državah za hitro branje, niso več potrebne, saj je vsak otrok sposoben prebrati besedilo na zaslonu hitreje od univerzitetnega profesorja pri šestdesetih in morda celo pri štiridesetih. Vračamo se torej v obdobje celovitega opismenjevanja in hitrega branja.

Kaj se zdaj dogaja? Da se naučiš narediti program za računalnik, tako, da boš potem s povečano hitrostjo prebral vse, kar bo računalnik povedal, je treba brati knjige (...). Ni se mogoče izogniti branju knjig, če se želimo naučiti uporabljati računalnik. Ni nujno, da gre za tiskane in vezane knjige. Na primer, ko uporabljam nov program, obstaja sloviti "help", ki razloži program (da bi ga prebrali, nikoli ne ostanete pred zaslonom, natisnete ga, potem se namestite v svojem fotelju s cigareto in ga berete tri dni, nazadnje se vrnete pred zaslon in delate napake). Sicer pa, če ne obstaja proizvodnja slovnice v obliki knjige, nam ne uspe medsebojno delovati na stroj. Od tedaj pa ta vozle znova, kot pri japijih in katedralah, dokazuje svojo *ourobotičnost* (iz *ouroboros*, kača, ki si grize rep). Pojavljajo se nove oblike sporočil, ki lahko knjigo presežejo in jo v veliki meri naredijo zastarelo. Vendar način njihove vključitve vedno poteka prek kulture knjige. Če dobro premislim - prek skrivnostnega in ne tako neposrednega postopka kot pri računalniku - se ne morete naučiti uporabljati računalnika, če znate uporabljati knjigo. Popolnoma enako je bilo s civilizacijo vizije. V trenutku, ko se je v svetu pojavila civilizacija vizije (ali televizije), se je število knjig,

dnevnikov, število bralcev dnevnikov in število bralcev knjig povečalo. Prav zato so vse centrifugalne sile v pogledu knjige konec koncev centripetalne in ustvarjajo potrebo po novih tiskanih straneh (...).

Zato je prav, da obrnemo mnenje arhidiakona Froloja iz *Notre Dame de Paris* Victorja Hugoja, ki pokaže knjigo ob katedrali, ki je bila v tistem času kultura podobe, in vzklikne: "Ta bo pokončala to." "Ta" (knjiga) "bo pokončala to." Danes mislim, da je mogoče reči - ne vem, ali z optimizmom ali pesimizmom, vsekakor pa z občutkom za stvarnost - da vsak nov proizvod medijev lahko le vzbudi novo zanimanje za knjigo. Seveda je novo opismenjevanje računalnika raztreseno opismenjevanje. Besedilo preberemo na zaslonu, da dobimo informacije, ki jih potrebujemo tisti trenutek in jih naslednji trenutek pozabimo. Vse se dogaja tako, kot bi računalnik zahteval alfabetično zavest, vendar obrnjeno izključno proti čisto referenčnim ciljem. "Povej mi, za kaj gre, in ne bom te več prebiral." To se mi zdi pomembno dejstvo. Mislim, da več ur, ko bodo nove generacije preživele pred fluorescenčno in tekoče kristalno pisavo elektronskih zaslonov, večjo potrebo bodo v določenem trenutku začutili, da bi se ustavili in prebrali lepo pesem.

Prav zato mislim, da novo računalniško opismenjevanje ne dela v korist knjige le toliko, kolikor spodbuja pisanje knjig za razumevanje računalnikov: spodbuditi bi morala tudi pisanje in branje knjig kot odgovor na računalnik. Nekako tako, kot kadar pretiravamo s pitjem in obenem tudi preveč kadimo: alkohol povzroča razširitev žil, kajenje pa vpliva tako, da žile krči, in organizem je spet v ravnovesju. Mislim, da bo nastala dialektika med tem strastnim, hitrim in mehanskim stikom s pisavo in potrebo po branju Leopardija. In prav pri tistem, ki ga morda ni bral nikoli prej (...). Nova elektronska abeceda nas navaja na to, da spoznavamo svet prek obrazcev brez duše: "Dir, help, error 29, disk, copy," itd. Kakšna groza v primerjavi z "dolce colore d'oriental zaffiro"!

Neskončno uživam v iskanju starih knjig in ena najlepših stvari pri starih knjigah so naslovne strani, od katerih je vsaka dolga najmanj dva tisoč znakov. Obstaja računalniški program, ki vsebuje osnovne lastnosti, predvidene za prenos starih knjig v računalnik. "Note book two" (...). Dobiti ga je mogoče samo v Kaliforniji za sto osemdeset dolarjev, vendar je po zaslugi prijatelja, ki kopira diskete, mogoče dobiti piratsko kopijo.

Druge enkratna stran knjig, predvsem tistih iz sedemnajstega stoletja, so posvetila: nekemu vladarju, nekemu nadvojvodi, nekemu mejnemu grofu itd. Obstaja prava književnost, ki se ukvarja z naslovi in posvetili knjig iz sedemnajstega stoletja, ki so skrajno napihnjena, dolga tri do štiri strani, opremljena s prefinjenimi vljudnostnimi frazami. Nedvomno je bil vsakdo, ki je bil deležen takega posvetila, zadovoljen in je priznal, da mu je pisec plačal pravični davek. Če pogledamo posvetila v sodobnih knjigah, ugotovimo, da ne presegajo ene strani in so osredotočena na zahvalo bližnjim, tajnici, ki je pretipkala rokopis, ustanovi, ki je prispevala sredstva, potrebna za raziskavo, prijateljem in sodelavcem, ki so ponovno prebrali rokopis, učitelju, brez čigar pomoči ne bi bilo mogoče doseči te napredne stopnje v lastnem razmišljanju itd.

Komu iz sedemnajstega stoletja bi se ta posvetila zdela skrajno hladna, sintetična in neprijetna. Pa vendar v celoti izpolnjujejo svojo vlogo. Učitelj, ki vidi zahvalo, je srečen, ustanova je pripravljena odobriti novo štipendijo itd. S tem hočem povedati, da skrajšanje posvetila ni v ničemer zmanjšalo njegove vloge niti vrste čustva, ki se ob tem porodi naslovniku.

Lahko si zamislim prihodnost, kjer bo, ker zaradi ekonomskih in drugih razlogov posvetilo ne bo moglo presegati ene vrstice, mogoče uporabljati gesla kot: Duke, Smith, Ferguson, in bi vedeli, da Duke, Smith in Ferguson pomenijo zahvalo tajnici itd., Smith je gospa, ki priskrbi denar, in Ferguson gospod, ki je prebral rokopis. Pri etiketah, vljudnostnih oblikah in šablonskih čestitkah bi imela stvar popolnoma enako vlogo. Doma imam prečudovito zbirko zahvalnih in prijateljskih pisem iz osemnajstega stoletja; med njimi je tudi eno, naslovljeno mladenki, za katere ljubezen prosi, dolgo okrog deset strani. Da si zaprosil za ljubezen mlade deklice, si ji moral torej posvetiti vse te strani. Danes se lahko dva mlada pogledata iz oči v oči v nekem baru in se pozdravita: popolnoma se bosta razumela. Ni količina vrstic tista, ki ustvari moč sporazumevanja, sicer bi bile moralne razprave v osmih zvezkih miselno bolj bogate od ene Pascalove misli in bi bile obsežne meglene pesmi pomensko bogatejše od "en fleur", za katerega nam je Mallarmé predlagal, naj ga izrečemo, ker je vedel, da zadostuje ena sama beseda, postavljena na pravo mesto, da nam priključijo bistvo vseh obstoječih rož.

Vse to v zavrnitev trditve, da novo računalniško opismenjevanje, kot opismenjevanje z obrazci, ne vodi več v bogate izlive jezika. Jezik je čuden stroj, ki glede na obdobja in trenutke lahko doseže vrhunec intenzivnosti z največjo zgoščenostjo in možno je, da je tudi razlika med prozo in poezijo prav v tem dejstvu. In tu bom tudi sklenil optimistični del svojega razmišljanja. Smo v dobi nove pismenosti in ta pismenost lahko le prekipeva po zaslugi vsega sveta, pisane in tiskane besede kot oporna beseda in kot alternativna beseda. Podoba se pravilno umakne in naredi prostor zmagoslavnemu razvoju osvajalnega pismenskega mravljišča (...).

Prav je, da se zdaj posvetimo še nekaterim pesimističnim razmišljanjem o sovražnikih knjig, o vseh notranjih sovražnikih knjig. Knjige, kot smo povedali, ogrožajo knjige. Pretirana svoboda tiska je sorazmerna s cenzuro. Najslabše obveščen meščan na svetu je bralec New York Timesa. New York Times je po definiciji časopis, ki prinaša vse novice, vendar je teh veliko in razporejene so na tak način in na toliko straneh, da štiriindvajset ur ne zadostuje, da bi prebrali celotno številko. Posledica tega je, da je branje New York Timesa naključno: pustimo, da nam pogled preleti nekatere naslove, na hitro pregledamo vsebino in preletimo članek me vožnjo s podzemno železnico. Prekomerna informacija informacijo torej omeji.

Informacija ogroža informacijo. Knjiga triumfira v naših knjigarnah in kot vsako orožje, ki se razvija, pripelje s sabo vrsto branjevcev, upnikov in roparjev. Razvoj knjig lahko povzdigne pomembne, lepe, zanimive knjige, obenem pa tudi le še povečuje število vseh teh oskrbovalnih konvojev, ki spremljajo vsako zmagovito armado. Kako

se izviti iz takega položaja? (...) Kako naj se knjiga reši tega, čemur se ustaljeno reče "lastna slava" (usoda, ki jo knjiga sicer deli z informacijo nasploh)?

V začetku šestdesetih let sem pri založbi Bompiani izdal knjige, s katerih objavo sem bil zadovoljen. Gre na primer za delo Dereka in De Solle z naslovom *Sociologija znanstvene ustvarjalnosti*. Z absolutno natančnimi diagrami knjiga prikazuje, kakšen je bil potek znanstvene ustvarjalnosti v času Galileja in nato eno stoletje kasneje in tako naprej. Znanstveno obveščanje je potekalo prek izmenjave pisem, nato s posredovanjem znanstvenih časopisov. V tej knjigi je bil določen tudi prelomni trenutek, po katerem je začela znanstvena informacija postajati nepomembna. Medtem ko je v Galilejevem času tisti, ki je bil pozoren, lahko poznal vse, kar se je dogajalo na svetu.

Iz tega izhajata dve posledici: ena je hiperspecializacija, zaradi katere pride do omejitve na izključno tisto, kar zadeva lastno področje, medtem ko je znanstveno raziskovanje vedno dejanje interdisciplinarnega preskoka; druga pa je ustvarjanje abstrakcij, ki so negacija same svobode raziskovanja, in to iz preprostega razloga, ker pripelje branje abstraktne razprave do branja informacije, ki jo je že prefiltriral nekdo drug, ki je morda, ker je manj inteligenčen od mene, zanemarljiv prav element, ki bi v meni, znanstveniku, prižgal izumiteljsko iskrico.

Ta usoda knjige je vzporedna usodi informacije v naši družbi in ne le informacije o knjigah. V tem trenutku je esejistično založništvo na znanstvenem področju v krizi, ker raziskovalec knjige, ko ta izide, ne potrebuje več. In to zato, ker dandanes knjiga zahteva tri ali štiri leta ustvarjanja in medtem izidejo predtiski, povzetki; na tej stopnji poseže resnična izmenjava informacij, ki teži za tem, da bi knjiga postala zastarela, glede na to, da ne rabi za nič drugega kot za akademske natečaje in sled v knjižnicah (...).

Ne poznam univerzalnega sredstva, nobene rešitve ne morem ponuditi, le svojo osebno rešitev lahko povem: zdesetkanje. Glede na to, da ima človeška narava zelo široko kombinatoriko, ki pa vendarle ni neskončna, imam pri desetih knjigah, ki se ukvarjajo z isto tematiko, če se odločim samo za eno, petindevetdeset možnosti od stotih, da najdem določeno idejo, ki z zamudo ali predčasno, deluje. Načelo desetkanja, ki je podpiralo vso drugo svetovno vojno, lahko podpira tudi našo kulturno dejavnost.

Ob ogromnem številu knjig se kaže dvojna usmeritev v prizadevanju, da bralec in kupec ne bi izgubil poguma: ena je tehnično-komercialna, druga pa kulturna. Prva možnost je instant book, nekoristna knjiga (že iz principa je ne bi smeli niti brati, a jo je zabavno kupiti in podariti), druga pa je knjiga, ki jo po uporabi odvržeš. Kdorkoli gre po hodnikih ameriških nebotičnikov, opazi, da so koši za smeti polni paper backa. Kupiš žepno izdajo, jo prebereš in nato vržeš stran. Kaj to pomeni v svetu knjige? Ne vem, kaj to prinaša. Na prvi pogled na tistega, ki ima rad knjige, to naredi slab vtis, ker v koš ne roma le policijski roman, ampak tudi *Vojna in mir* (ki je ni težko najti v košu za smeti, saj navsezadnje stane le dolar petindevetdeset). Nekdo jo je prebral, v stanovanju pač nima prostora in jo je vrgel stran. Na prvi pogled to vzbudi neprijeten občutek, sem rekel, nadalje pa pomisliš, da je morda v tem razširitev v okviru

potrošnje po načelu priročne knjižnice.

Dajte deset izvodov neke knjige: sto ljudi jo bo imelo v rokah dva dneva, da jo bodo nato vrnili. Dajte sto tisoč izvodov neke knjige: sto tisoč ljudi jo bo imelo v rokah dva dneva in jo potem vrglo stran (vsekakor bo potem sicer treba upoštevati ekološki vidik). Zdi se mi, da je vedno večje število knjig, ki jih po uporabi odvržeš, eden od številnih načinov, s katerim skuša knjižna industrija nezavedno ukrepati pred vrtoglavostjo prekomerne informacije. "Berite in naj vas ne skrbi, knjige se boste potem tako ali tako znebili in ne boste žrtev izsiljevalske prisotnosti te mnogoterosti predmetov."

Tako zdaj pridemo do druge pomembne točke: fotokopij. Vsakokrat mi gre na smeh, ko na začetku šolskega leta na univerzi prejmem okrožnice založnikov, ki obveščajo: "Pazite, da v skripta predavanj, ki jih boste uporabljali s študenti, ne boste vključili fotokopij knjig." Na ta način skuša založnik zaščititi avtorske pravice. Na smeh mi gre zato, ker če bi skripta napisal na roko, ne bi prišel v spor z nobenim pravnim določilom. Zabavalo me je, ko mi je eden mojih ameriških založnikov zaupal: "Odkril sem, da so v Kaliforniji prefotokopirali trideset izvodov tvoje knjige, in vložil sem tožbo." (Med čakanjem sem se prav bedno počutil in sem mu pisal, naj, prosim, ničesar ne ukrene, ker bi jaz na njihovem mestu ravnal enako, čeprav bolj spretno.)

Lep preskus sem naredil, ko sem nekoč svojim študentom na Yaleu rekel: "Fotokopirajte to knjigo." Šli so v Storning Library, glavno knjižnico, ki ima tudi fotokopirni oddelek; prosili so, naj jim naredijo fotokopije, vendar so jim rekli, da je po zakonu fotokopiranje knjig prepovedano; lahko so fotokopirali le odlomke iz knjige. Zato sem jim potem rekel: "Vsak od vas naj fotokopira eno poglavje. Potem boste fotokopije združili in prosili za trideset kopij teh fotokopij." Stvar se je čudovito obnesla in študentje so dobili knjigo.

Kako naj torej založniki rešijo ta problem? Zelo preprosto. Knjige, ki je cenejša od fotokopij, nima smisla fotokopirati, ker želimo imeti v rokah čitljivo besedilo, torej roman itd. Zelo neverjetno je, da bi kdo fotokopiral Moravio zato, da bi ga potem bral v postelji z vsemi listi, ki bi mu leteli iz rok. Za romanopisje ni velike nevarnosti. Kar pa zadeva esejistiko, je odslej težnja taka: izhajajo knjige, ki stanejo petsto dolarjev, edine, ki si jih priskrbijo, so glavne knjižnice, drugo pa je prepuščeno fotokopiranju. Rezultat je fotokopirna mrzlica. Bralec, ki je nekoč zahajal v knjižnico, je prebral del knjige, ki ga je potreboval, in si naredil zapiske (in tako opravil dvojno dejanje branja in rezumiranja in to je največ, kar lahko dosežemo kot pogoj za učenje). Danes pa izstradani bralec, ki pride v knjižnico, porabi ves čas, ki ga ima na voljo, za fotokopiranje vsega možnega gradiva, da ga bo odnesel domov. Ko pa ima ta material enkrat v lasti, ga zavest, da besedilo ima, odvezuje, da bi ga prebral, to pa obenem tudi iz preprostega razloga, ker je teh fotokopij toliko, da čas enega dneva, enega tedna ali enega življenja ne zadošča, da bi jih prebral.

Imam polno hišo fotokopiranih besedil, ki jih ne bom nikoli prebral (in nisem izjema). Pa bi bilo mogoče imeti tudi polno hišo knjig, ki jih ne bomo nikoli prebrali?

Knjiga ima v sebi nenavadno kakovost. Mislim, da smo to vsi doživeli: dobimo ali kupimo knjigo, jo uvrstimo v neki del knjižnice, vendar je nimamo časa prebrati, deset let preteče in zdaj nas muči tesnoba občutek, ker te knjige nismo prebrali, in tako jo po desetih ali petnajstih letih končno vzamemo v roke in si rečemo: "Ampak, saj vse to že poznam!" Kaj se je zgodilo? Po eni strani je res, da smo prebrali druge članke, druge knjige, ki govorijo o tej knjigi, in je tako posredno prišla v našo zavest, vendar pa se je zgodilo še nekaj drugega, kar zadeva tip in voh; ni res, da je bila ta knjiga na polici petnajst let; v teh petnajstih letih smo jo jemali v roke, jo predstavljali, brisali prah z nje. Pri vsakem od teh opravil smo jo odprli, pogled se je ustavil na vsebini, na naslovu. V desetih letih smo knjigo asimilirali. Fotokopij nikoli, ker so nagrmadene v kotu; mogoče je pustiti knjigo neprebrano in jo poznati, ne pa tudi fotokopij. V tem je velik problem, ki je del revolucije našega načina dojemanja tiska.

Drug velik problem pa je ta: ni več daleč čas, ko bomo s knjigami ravnali enako kot s testom iz jajc, s pločevinkami in z zdravili: uporabno do maja 1991. Odkar je izdelavo papirja iz krp po drugi polovici 19. stoletja zamenjala izdelava s pomočjo lesa in celuloze, govorimo, da je poprečna življenjska doba knjige sedemdeset let. To je čista fantazija: poprečna življenjska doba knjige je veliko nižja kot sedemdeset let. Izdaje Gallimarda iz petdesetih let so podobne sardenskemu kruhu, notnemu papirju, nemoogoče jih je uporabljati. Predlagali so različne rešitve (razen vrnitve k papirju iz krp iz razumljivih industrijskih razlogov). Zdaj je mogoče izdelati papir brez kisline. Številne univerzitetne založbe ga že uporabljajo, vendar je dražji. Gre za poseben papir, vendar ni nikjer rečeno, da tudi ta v sedemdesetih ali osemdesetih letih ne bo sprhnel.

Da bi rešili knjige zadnjih sto petdesetih let, jih bodisi posnamejo na mikrofilme; to onemogoči dostop do tega romanesknega spomina osemdesetim do devetdesetim odstotkom ljudi, saj je za branje besedila na mikrofilmu potrebna močna motivacija, ali pa jih posipajo s kemično snovjo. Vendar bi bil ta postopek tako dolgotrajen in drag, da bi ga knjižnica, ki ima osem milijonov knjig, lahko izvedla le na enem milijonu knjig, četudi bi imela na razpolago milijarde. Ali pa jih znova natisnejo. Konec koncev knjigo rešujejo ponatisi in vse je prepuščeno svobodnemu trgu. Sami pa veste, da bi bilo zeleeo verjetno, če bi *Božanska komedija* prišla do nas na tak način in je življenjska doba knjige sedemdeset let in če v 18. stoletju pesnitve nihče ne bi ponatisnil, da ne bi imeli nobenega izvoda več. Povsem verjetno je, da bi *Ljubezen pod palmami* preživela prej kot Joyceov *Ulikses*. Če bi bili ponatisi prepuščeni trgu, ne bi bilo nobenega zagotovila za preživetje neke knjige.

Še slabše bi bilo, če bi bila odločitev o ponatisu ali izbira knjig, ki jih bodo rešili s pomočjo kemije, zaupana nekemu komiteju. Lahko bi prišlo do nevarnosti, da bi bila sodba o nadaljnjem obstoju ali o bodoči slavi v rokah nekaj ljudi na svetu. Perspektiva, ki je niti 1984 ne predvideva.

Še en problem je, ki ga ponatis ne more rešiti: svojega izvoda *Zgodovine srednjega veka* Etiennea Gilsona ne morem več odpreti in tudi *Kritike čistega uma* ne, ker takoj,

ko te knjige odprem, stran razpade. No, rekli mi boste, naj kupim *Kritiko čistega uma* v Collijevem prevodu, ki ga je pravkar izdala založba Alephi. Ni govora, saj je v mojem starem izvodu vtisnjeno vse, kar sem podčrtal pred tridesetimi leti: zapiski z navadnim svinčnikom so iz enega desetletja, tisti s kemičnim svinčnikom so iz nekega drugega. Nosi spomin na moj odnos do knjige. Navsezadnje, kaj mi mar, če jo lahko dobim na mikrofilmu? Kaj mi mar, če jo lahko najdem v novi izdaji?

Opozoril bi rad še na neki drug vidik prihodnosti knjige. Sodeloval sem na mednarodnih sestankih tipa "podarimo knjige Tretjemu svetu." Jasno je, da smo bili za Nikaragvo, jasno je, da Zambija ni sposobna kupiti veliko knjig. Moramo jim jih podariti. Kdo daje knjige Tretjemu svetu? Kdo jih izbira? Kakor hitro je Tretji svet na poti, da v naslednjih sto letih pokrije sto odstotkov svetovnega prebivalstva, pomeni dati knjige Tretjemu svetu, določiti, katere bodo svetovne kulturne usmeritve v naslednjem stoletju. Kdo izbira knjige? Kdo jih plačuje? Rusija, Amerika, protestantske cerkve, katoliška cerkev, društvo založnikov? Katerih založnikov? Kdo bo predsednik? In da se vrnemo h komisiji, ki mora oceniti, katere knjige je treba rešiti: bodo komisije, ki bodo izbrale knjige za darila Tretjemu svetu, tiste, ki bodo odločile o tem, ali bo v prihodnjem stoletju primerno biti musliman, katolik ali ateist? Zdi se mi, da o tem vprašanju nismo dovolj razmislili.

In za konec še to: kako si je mogoče zamisliti zgradbo knjižnice glede na take razmere v svetu? Med svojimi najrazličnejšimi utopijami sanjam tudi o taki knjižnici, ki bi ji uspelo pripovedovati o zgodovini knjige, njenem razvoju in njenem ohranjanju; ki bi mi pri vstopu predstavila zadnje izdaje, brez predsodkov, glede na njihovo vrednost; nato bi mi, ko bi šel naprej, predstavila dela, ki so preživela zadnjih pet let, nato tista, ki so preživela petdeset let in več, in nazadnje, v lepi majhni dvorani na koncu, tiste knjige, ki živijo že dva tisoč let. Knjižnica torej, ki mi od trenutka, ko stopim vanjo, pripoveduje tudi zgodovino knjig, spomina, ki jih obdaja, načina, kako so živele in preživele. To, kar vam tukaj predlagam, ne bi bila samo knjižnica, ampak tudi iniciacijsko potovanje.

Prevedla Nadja Dobnik

Razmišljanja o tisku so del govora z odprtja V. seminarja za izpopolnjevanje knjigarnarjev januarja 1988 v Benetkah.

Besedilo je bilo objavljeno leta 1989 v februarški številki *Magazine Littéraire*, posvečeni Umbertou Ecu.